

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ**

**Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології**

Вельченко Анжеліка Василівна

**ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОГО
СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ
спеціальність 053 Психологія**

РЕФЕРАТ

кваліфікаційної роботи
за освітньо-професійною програмою
«Психологія»

Умань – 2021

Кваліфікаційною роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті
імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: кандидат психологічних наук, доцент Данилевич
Лариса Арсеніївна

РЕЦЕНЗЕНТ: доктор педагогічних наук, професор Осадченко Інна
Іванівна

Захист відбудеться 17.1.2021 о 9.00 на засіданні ЕК кафедри психології.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі *назва*, за адресою: 20308, м. Умань
вул. Садова, 28, ауд. № 317

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 Теоретичні основи вивчення гендерних особливостей міжособистісного спілкування підлітків.....	7
1.1. Гендерний аспект вивчення спілкування та комунікативних здібностей в онтогенезі.....	7
1.2. Сутність впливу міжособистісного спілкування на розвиток особистості підлітків.....	16
1.3. Гендерні особливості спілкування у підлітковому віці	22
РОЗДІЛ 2 Шляхи дослідження гендерних особливостей міжособистісного спілкування та розвитку комунікативних властивостей особистості підлітків.....	39
2.1. Методи та методика організації дослідження.....	39
2.2. Дослідження гендерних та особистісних особливостей міжособистісного спілкування підлітків.....	42
2.3. Розробка та апробація програми формування та корекції комунікативних особистісних властивостей підлітків.....	53
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	70

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Впровадження нових освітніх технологій потребує досліджень гендерних особливостей розвитку особистості школярів, дівчат і хлопців, для підтримки їхнього індивідуального розвитку, творчої самореалізації у різних сферах життєдіяльності. Дослідники вікових особливостей психічного розвитку підлітків зазначають, що в перехідний період від дитинства до дорослості знижується інтерес до навчання, а найголовнішим стає міжособисте спілкування з однолітками, яке сприяє гендерній ідентифікації та соціалізації особистості (Т.Говорун, Г.Костюк, М.Савчин, О.Скрипченко та інші). Тому проблема дослідження гендерних особливостей міжособистісного спілкування підлітків є важливою у розумінні гендерних відмінностей інтересів, потреб у спілкуванні, причин труднощів комунікації, проблем соціалізації серед однолітків та конфліктних стосунків з батьками, вчителями.

Гендерний вимір вивчення проблеми розвитку спілкування та особистості викликає великий інтерес у науковців. Завдяки спілкуванню відбувається гендерна соціалізація дівчат і хлопців, яка здійснюється за різними моделями гендерної поведінки, зразками виконанням соціальних ролей та визначає сверідність гендерної ідентичності в певному середовищі та суспільстві (С. Бем, Т.Бендас, Т.Говорун, О.Кікінеджи, І.Кльоцина та інші).

Проблему спілкування досліджували українські вчені: О. Корніяка, А. Коваленко та інші; російські вчені: В. Погольша, В. Кан-Калик, Л. Матвєєва та інші.

Вивченню комунікативних властивостей підлітків присвячені дослідження Л. Виготського, І. Дубровіної та ін., які відмічають, що комунікативні навички є найважливішим чинником самореалізації особистості в підлітковому віці. Також розроблено різні підходи до трактування сутності комунікативних властивостей (Г. Андрєєва, Л. Орбан-Лембрик, О. Грейліх та ін.) [2, 22, 41]. Тим не менш, вплив гендерних особливостей особистості підлітка у міжособистісному спілкуванні, прояв комунікативних властивостей за статтю було вивчено недостатньо [3, 27].

Враховуючи недостатню теоретичну розробленість та практичну значущість окресленої проблеми, визначено тему дослідження: «Гендерні особливості міжособистісного спілкування підлітків».

Мета дослідження – теоретично вивчити та дослідити гендерні особливості міжособистісного спілкування підлітків та розробити розвивально-корекційну програму формування комунікативних властивостей.

Об’єкт дослідження – гендерні особливості особистості підлітків.

Предмет дослідження - гендерні особливості міжособистісного спілкування підлітків.

Відповідно до мети сформульовано такі **завдання**:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення гендерних особливостей міжособистісного спілкування в підлітковому віці.

2. З’ясувати сутність гендерних особливостей міжособистісного спілкування та комунікативні властивості особистості у підлітковому віці.

3. Підібрати діагностичний інструментарій для дослідження гендерних особливостей міжособистісного спілкування та комунікативних властивостей підлітків, провести дослідження.

4. Розробити розвивально-корекційну програму формування комунікативних властивостей особистості підлітків з урахуванням гендерних особливостей.

Методи дослідження. У кваліфікаційній роботі використовувались такі методи:

- *теоретичні*: аналіз наукової літератури, синтез, класифікація, систематизація, узагальнення теоретичних та емпіричних результатів дослідження;

- *емпіричні*: тест «Комунікативні та організаторські здібності» В. Синявський, В. Федоришин (КОС), Фрайбургський багатофакторний особистісний опитувальник (шкала «Комунікативність»), тест-опитувальник Кеттела (для підлітків) (шкала А), тест «оцінка самоконтролю у спілкуванні» (за М. Снайдером), тест-опитувальник самоствалення за В. Століним, С. Пантелєєвим; методика «Діагностика рівня емпатії» І. Юсупова.

Експериментальна база дослідження.

Дослідження здійснювалося протягом 2020–2021 років. Вибірку склали 32 учні підліткового віку (15 хлопців та 17 дівчат) (12-15 років), які навчаються в Черкаській гімназії № 9 ім. О.М.Луценка Черкаської міської ради Черкаської області.

Практична значущість роботи полягає:

- у розробці методики дослідження гендерних особливостей міжособистісного спілкування та розвивально-корекційної програми формування комунікативних властивостей з урахуванням гендерних особливостей;

- розширено наукове уявлення про вікові та гендерні особистісні особливості розвитку комунікативних властивостей у підлітковому віці.

Отримані дані можна застосовувати для розвитку та корекції комунікативних умінь та навичок у психологічній практиці для роботи з підлітками з урахуванням гендерних особливостей.

Апробація результатів. Результати дослідження обговорювались на засіданні кафедри психології та опубліковані у тезах збірника кафедри психології, матеріалах X-тої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції *Актуальні питання психології: теорія, методика, практика*», (25–26 жовтня 2021 року, м. Умань), Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Вельченко А. В. Гендерні особливості міжособистісного спілкування підлітків. *Актуальні питання психології: теорія, методика, практика: збірник матеріалів X Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції, Умань, 25-26 жовтня 2021 р.* / гол.ред. Сафін О.Д. Умань. С.57-59.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та трьох додатків. Зміст роботи викладено на 74 сторінках друкованого тексту та включає 2 таблиці. Список використаних джерел нараховує 63 роботи українських та зарубіжних авторів.

У Першому розділі – **Теоретичні основи вивчення гендерних особливостей міжособистісного спілкування підлітків** - було здійснено аналіз психологічної літератури українських і зарубіжних психологів щодо значення міжособистісного спілкування для розвитку особистості в підлітковому віці.

У нашому дослідженні ми використовуємо класифікацію підліткового віку за О. Сергеєнковою, як період, який охоплює середній шкільний вік (12-15 років) та відповідає загальноприйнятій класифікації у навчальних закладах, віковій періодизації, в якій найбільше враховуються особливості розвитку комунікативних властивостей молодших та старших підлітків [60].

Аналіз психологічної літератури щодо труднощів міжособистісного спілкування виявив (за Г. Мільчевською), що більшість старших підлітків не завжди легко та швидко знаходять спільну мову з іншими людьми, можуть мати певні труднощі щодо адаптації в новому колективі; процес самопізнання у них ускладнюється певними життєвими обставинами, оскільки вони не завжди адекватно оцінюють свої можливості, що гальмує процес їх самореалізації. Також відмічено, що третина старших підлітків важко вступають у взаємодію з іншими людьми; часто не можуть прийняти певне рішення в конкретній життєвій ситуації, відчувають підвищену тривожність та дратівливість; відчувають значні труднощі у дотриманні ціннісних орієнтацій у процесі самореалізації [28].

За результатами теоретичного аналізу, вірогідними чинниками розвитку комунікативної сфери підлітків було визначено: спрямованість особистості на комунікацію, морально-комунікативні якості, досвід, уміння самопрезентації, емоційну стійкість, емпатію, сенситивність, самоконтроль, автономність та рефлексію.

У Другому розділі – **Шляхи дослідження гендерних особливостей міжособистісного спілкування та розвитку комунікативних властивостей особистості підлітків** - здійснено аналіз методів та методик дослідження визначеної проблеми, проведено кількісну і якісну обробку отриманих результатів, які відображено у таблицях, висновках розділу роботи.

Проведений кореляційний аналіз даних виявив, що показники, які мають найбільший вплив на розвиток комунікативних властивостей підлітків за гендерною характеристикою та віком (молодший і старший підлітковий вік) у хлопців значущими є такі показники, як: рівень емпатії, дратівливість, сором'язливість та емоційна стабільність; за відмінностями між цими віковими групами віднесено вплив таких показників, як: потреба у спілкуванні та прийняття моральних норм у віці 12-13 років, а самоповага та комунікативний самоконтроль – для хлопців 14-15 років.

Для дівчат обох вікових груп, значущими виявилися показники потреби у спілкуванні та дратівливість. У молодших дівчат-підлітків у розвитку міжособистісного спілкування важливими є такі особистісні якості, як рівень розвитку емпатії, спрямованість на комунікацію, екстраверсія-інтроверсія, у віці 14-15 років - самоповага, емоційна стабільність та автономність (незалежність від думки оточуючих).

Питання 3 другого розділу присвячене опису розробленої та проведеної розвивально-корекційної програми формування комунікативних особистісних властивостей особистості підлітків з урахуванням гендерних особливостей, яка містить елементи тренінгової, лекційної та самостійної практичної роботи. В основі тренінгу покладено завдання корекції розвитку особистісних якостей, які були визначені, як чинники розвитку комунікативних властивостей, що допомагають у налагодженні спілкування з оточуючими. Програма теоретико-практичних занять, спрямована на формування у підлітків розуміння значення спілкування у житті, пізнання своїх внутрішніх переживань та поведінки, яка потребує корекції для розвитку комунікативних властивостей.

Апробація передбачала створення контрольної та експериментальної груп. Порівняння за t-критерієм Стюдента показало, що в експериментальній групі після проведеної корекції та розвитку особистісних якостей, умінь та навичок міжособистісного спілкування підвищилися показники розвитку комунікативних властивостей (з 8,3% до 12,8%). Це, зокрема, таких комунікативних властивостей особистості, як: потреба у спілкуванні, рівень розвитку емпатії, емоційна стабільність, дратівливість, сором'язливість,

спрямованість на комунікацію, автономність. У контрольній групі змін у показниках комунікативних властивостей не відбулося.

За результатами проведеного теоретичного аналізу та емпіричного дослідження відповідно до завдань нашої роботи зроблено такі висновки.

1. У підлітковому віці основними чинниками особистісного розвитку є міжособистісне спілкування, як провідна діяльність. А важливими новоутвореннями є потреба у встановленні комунікативних зв'язків, становлення самооцінки, виникнення почуття дорослості, як особливої форми самосвідомості, розвиток рефлексії, прагнення до встановлення та розширення соціальних і комунікативних контактів. Також існує диференціація: молодші підлітки прагнуть до встановлення комунікативних контактів у малих групах; для підлітків старшого віку особливо цінним є інтимно-особистісне (довірливе) спілкування з ровесниками та дружні стосунки з ними. Проблема відмінностей комунікативних властивостей особистості за гендерною ознакою підліткового віку у психологічній літературі досліджена недостатньо.

2. Досліджуючи гендерні особливості розвитку підлітків раннього та старшого віку, виділено наступні характеристики: у ранньому підлітковому віці (12-13 років) для хлопців характерна конкретизація мовлення: вони ненавидять довгі розмови, намагаються спілкуватися лише через справи і виражати свої думки коротко і ясно. У дівчат особливої значущості набуває статусна позиція у соціальній групі, головне для дівчини-підлітка – це бути популярною у спілкуванні. У старшому підлітковому віці хлопці основою свого соціального життя вважають відданість друзям, що іноді спричиняє нехтування власною безпекою; на відміну від хлопців, дівчата багато часу витрачають на спілкування у соціальних мережах, намагаючись досягти авторитету в соціальній групі.

Щодо особистісних гендерних особливостей аналіз результатів досліджень показав: у дівчат-підлітків самопізнання тісно пов'язане з зовнішністю, привабливістю, навичками спілкування. Хлопці того ж віку до уваги беруть фізичну активність, силу, інтелект. Вцілому, хлопці оцінюють себе вище, ніж дівчата, більш упевнені в собі, легше сприймають свої недоліки. У той же час

близько половини хлопців та дівчат підліткового віку низько оцінюють рівень розвитку своїх комунікативних здібностей і навичок. Більшість з цих учнів характеризувалися високою тривожністю, невмінням контактувати з оточуючими, егоцентризмом, конфліктністю, песимізмом, схильністю до депресій, відсутністю прагнення до досягнень.

3. Розробивши та провівши методику емпіричного дослідження гендерних комунікативних властивостей підлітків за етапами: діагностично-підготовчим, пошуково-констатувальним, було визначено рівень розвитку потреби у спілкуванні підлітків та гендерні особливості тих особистісних якостей, які є причиною труднощів у встановленні міжособистісних контактів, та які є потенційними для розвитку спілкування: рівень самоповаги, рівень комунікативного самоконтролю, потреба у спілкуванні, рівень розвитку емпатії, дратівливість, емоційна стабільність, сором'язливість, залежність від думки оточуючих (конформізм-нонконформізм). Чотири останні заважають міжособистісному спілкуванню з оточуючими.

4. Розроблена розвивально-корекційна програма формування комунікативних особистісних властивостей особистості підлітків з урахуванням гендерних особливостей та її апробація виявила, що використані заняття сприяли розвитку особистісних якостей, умінь та навичок міжособистісного спілкування, які підвищили показники розвитку комунікативних властивостей підлітків. Перспективою подальших досліджень вбачаємо у дослідженні проблеми впливу тренінгових занять на гендерну ідентифікацію в підлітковому та юнацькому віці.